

KLEINE ZWANEN IN GRONINGEN

AANWEZIGHEID AAN DE HAND VAN GEMERKTE INDIVIDUEN

Trinus Haitjema, Ben Koks en Bernard Spaans

Nederland is van bijzondere betekenis voor de Europese populatie van de Kleine Zwaan *Cygnus columbianus bewickii*. Deze populatie bedroeg halverwege de jaren tachtig ongeveer 17.000 vogels (Monval & Pirot 1989). Er zijn de laatste jaren indicaties dat de populatie gegroeid is. 50 procent daarvan verblijft gelijktijdig in Nederland (SOVON 1987). Tijdens de midwintertelling van januari 1990 werden er bijvoorbeeld bijna 13000 exemplaren in ons land vastgesteld (van den Bergh 1992). In de provincie Groningen ligt een aantal gebieden van betekenis voor de Kleine Zwaan. De Lauwersmeer behoort tot een van de belangrijkste pleisterplaatsen in Nederland waar in de herfst enige duizenden vogels pleisteren. De aantallen in de Onner- en Oostpolder zijn kleiner maar het gebied is gedurende een langere periode in

trek bij de Kleine Zwaan (van den Brink *et al.* 1992). Sinds 1985 zijn door ons in Nederland en Duitsland op verschillende locaties bijna 300 Kleine Zwanen gevangen en voorzien van kleurmerken. In dit artikel willen wij de aandacht vestigen op dit onderzoek en aan de hand van de eerste resultaten enig inzicht verschaffen in de betekenis van de diverse pleisterplaatsen in de provincie Groningen.

HET VANGEN

De eerste vangst vond plaats in december 1985 in de Noordoostpolder. Er werden met behulp van een fuikconstructie op een slaapplaats 22 exemplaren gevangen. Met deze methode zijn later nog enige niet-succesvolle pogingen ondernomen. Er moest worden omgezien naar

Een gemerkte Kleine Zwaan op een perceel met bletenresten.

Foto Hans Dekkers

een andere methode. In maart 1989 werd in de Oostpolder bij Midlaren voor het eerst geprobeerd om met behulp van een kanonnet Kleine Zwanen te vangen. Deze vangpoging leverde negen vogels op. Tot en met de winter 1992/93 werden totaal 21 vangpogingen met het kanonnet gedaan en hiervan waren er dertien succesvol. In totaal hebben we nu 282 Kleine Zwanen in Nederland en Duitsland gevangen.

HET MERKEN

Aanvankelijk werden de zwanen gemerkt met twee kleurringen. Deze methode wordt met veel succes toegepast bij onder andere Rotganzen en Brandganzen (Ebbing *et al.* 1991, Ebbing en StJoseph 1992). Op de ringen konden grotere inscripties worden gegraveerd dan op Engelse kleurringen (Evans 1982), waardoor aflezen op grotere afstand en onder minder gunstige omstandigheden mogelijk werd. Hierdoor was het aantal meldingen per vogel relatief hoog. Helaas kwam het voor dat geringde

vogels - soms al na korte tijd - een of beide ringen verloren, zodat zij individueel niet meer herkenbaar waren. Het ringverlies trad voor een belangrijk deel op bij adulte mannetjes. Bovendien zijn de kleurringen niet onder alle omstandigheden goed op te sporen. Vogels die op het water foerageren zijn moeilijk af te lezen, terwijl de pootringen op bijvoorbeeld natte bietenpercelen bevuild kunnen raken. In 1989 zijn de negen vogels die in de Oostpolder werden gevangen, bij wijze van experiment, van een gele halsband voorzien. Deze methode bleek zeer succesvol en leverde voor de vogels geen zichtbare problemen op. Met ingang van de winter van 1990/91 werd daarom definitief overgestapt op het merken van Kleine Zwanen met een gele halsband (tabel 1). Rekening houdend met sterfte komt dit ongeveer neer op een half procent van de populatie.

AFLEZINGEN IN GRONINGEN

De gebieden waar Kleine Zwanen voorkomen

Zwanenvangst met een kanonnet.

Foto Martijn de Jonge

Tabel 1. Aantallen gevangen Kleine Zwanen tot 30-4-93

Ringdatum	Ringplaats	Totaal gevangen	poot	Geringd hals	alumi- nium	Terug- vangst
14-12-85	Crell (Fi)	22	22	-	-	-
09-03-89	Oostpolder	9	-	9	-	-
06-01-89	Crell	10	10	-	-	-
23-01-90	De Groeve (Dr)	15	15	-	-	-
16-02-90	Crell	29	29	-	-	-
08-03-90	Schildwolde	28	25	-	3	-
27-03-91	Dömitz BRD	17	6	-	-	-
30-01-92	Baarlo (Ov)	21	-	21	-	-
07-02-92	Almere (Fi)	1	-	1	-	-
29-02-92	Baarlo	16	-	15	-	1
07-03-92	Nijbeets (Fr)	34	2	32	-	-
28-01-93	Slochteren	32	-	32	2	-
22-02-93	Katlijk (Fr)	37	-	34	-	3
16-03-93	Kaarssen BRD	11	-	11	-	-

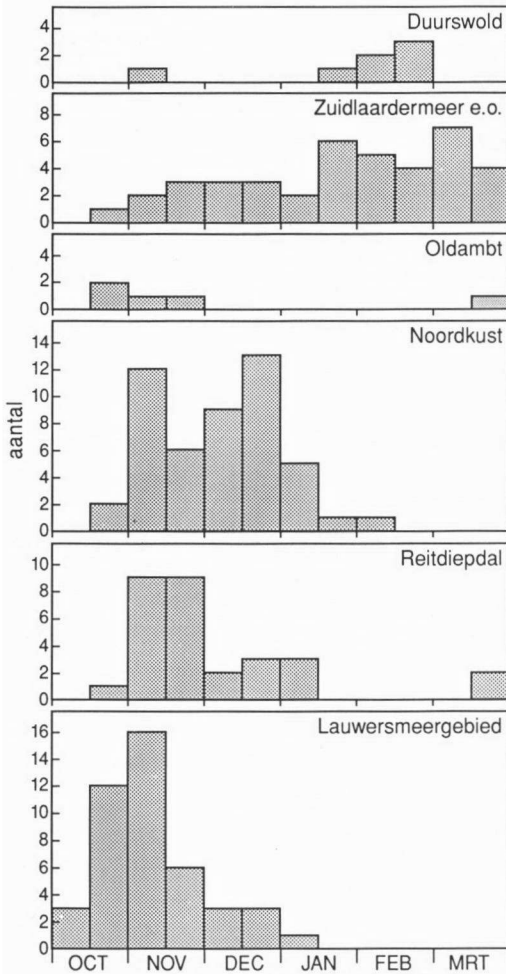
zijn in zes grotere eenheden te onderscheiden, namelijk het Lauwersmeergebied (inclusief een strook van circa twee kilometer binnendijks in zowel het Groninger als het Friese deel), de noordkust (tussen Hornhuizen en de Eemshaven), het Reitdiepdal (strook van vier kilometer aan weerszijden van het Reitdiep), Duurswold, het Oldambt en het Zuidlaardermeer en omgeving (inclusief het Drentse deel).

Tot en met de winter van 1992/93 zijn 656 waarnemingen van gemerkte individuen uit deze gebieden ontvangen. Dit komt op ongeveer 20 procent van alle aflezingen van de door ons geringde Kleine Zwanen. Na een vangst waren veel gemerkte vogels plaatstrouw aan het vanggebied en dit leverde veel meldingen op uit de periode na een vangst. Deze zijn bij de verwerking buiten beschouwing gelaten. Plaatstrouw zien we veel minder in de volgende jaren: in het seizoen na het ringen is tot nu toe nergens een concentratie van gemerkte individuen in een vanggebied geconstateerd. Het lijkt er veel meer op dat de gemerkte individuen zich in de jaren na de vangst gelijkmatig over de verschillende gebieden verdelen. In de provincie Groningen worden alle gebieden waar Kleine Zwanen pleisteren redelijk

frequent door aflezers bezocht. In bepaalde perioden (zoals de kerstvakantie) en in enkele regelmatig bezochte gebieden is soms sprake van het dag aan dag waarnemen van dezelfde individuen. Om dit tijdelijke effect te minimaliseren is per halve maand één aflezing per gebied in de verwerking meegenomen. Na deze beperking blijft het aantal van 186 aflezingen over. In figuur 1 is de verdeling van deze aflezingen over de verschillende gebieden weergegeven. Door de gelijkmatige verdeling van de gemerkte zwanen over de populatie geeft figuur 1 ook een beeld van de verspreiding gedurende het seizoen van de Kleine Zwaan in Groningen. Voor het Lauwersmeergebied en de Onneren Oostpolder komt deze verspreiding redelijk overeen met de situatie van zo'n acht tot dertien jaar geleden (van den Brink *et al.* 1992). Maar we zien ook een aantal nieuwe ontwikkelingen. Vooral de gebieden langs de Noordkust zijn belangrijker geworden. Het maximum aantal zwanen ligt hier de laatste jaren ruim boven de 1000. Oogstresten vormen het belangrijkste voedsel in dit gebied. Verder is het Reitdiepdal (inclusief de Sauwerdermeeden) van belang. Buiten de omgeving van het Zuidlaardermeer is de laatste jaren het gebied ten noordwesten van Slochteren in de tweede helft van de winter van betekenis. De aantallen kunnen hier oplopen tot ongeveer 250 zwanen. De betekenis van het Oldambt is gering. Tussen de Grauwe Ganzen die hier in het najaar op oogstresten foerageren kunnen de laatste jaren rond de 100 Kleine Zwanen worden waargenomen.

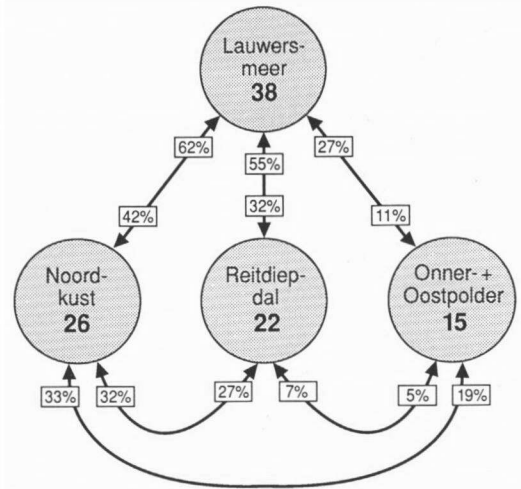
UITWISSELING TUSSEN GRONINGER GEBIEDEN IN ÉÉN SEIZOEN.

Veel van de gemerkte zwanen zijn binnen Groningen in meerdere gebieden waargenomen. In figuur 2 is te zien welk percentage van de in het ene gebied afgelezen vogels in hetzelfde seizoen in andere gebieden afgelezen werd. De aflezingen van de verschillende seizoenen zijn

Figuur 1. Aantal meldingen per halve maand van Kleine Zwanen met kleurmerken (per halve maand per gebied maximaal één melding per vogel).

bij de berekening bij elkaar genomen zodat een bepaald individu in geval van uitwisseling in meer seizoenen ook meer keren meetelt. We zien dat ruim de helft van alle zwanen die aan de noordkust en het Reitdiepdal en ruim een kwart van de zwanen die in de Onner- en Oostpolder zijn waargenomen ook in de Lauwersmeer is afgelezen. Het lijkt er op dat een belangrijk deel van de verbindingen via de Lauwersmeer tot stand komt.

Figuur 2. Percentage uitwisseling tussen verschillende pleisterplaatsen in de provincie Groningen (n=het aantal gemerkte zwanen waaruit het percentage berekend is).

Uit bovenstaande zou de suggestie kunnen worden gewekt dat er geen uitwisseling bestaat tussen de overige pleisterplaatsen (Duurswold en Oldambt) in de provincie. Omdat de aantallen hier lager liggen is de kans dat juist een gemerkte vogel binnen een seizoen in meerdere gebieden in de provincie wordt opgemerkt kleiner. Illustratief voor een zwaan die in één seizoen in meerdere gebieden in de provincie Groningen is gezien is geel 201A. Deze vogel is in het seizoen 91/92 29 maal afgelezen in de provincie. Van 27 oktober tot en met 2 december hield hij zich op in het Lauwersmeergebied. Tussen 9 december en 6 januari werd hij diverse malen langs de Groninger noordkust afgelezen en tussen 4 februari en 21 februari in Duurswold en tussen 4 februari en 21 februari in Duurswold in het gebied tussen Harkstede en Slochteren. Tenslotte werd 201A tussen 14 en 29 maart acht maal afgelezen aan de Elbe in Kreis Hagenow (voormalige DDR). Daarna is de vogel in dat seizoen niet meer waargenomen en zal hij de reis richting broedgebied hebben voortgezet.

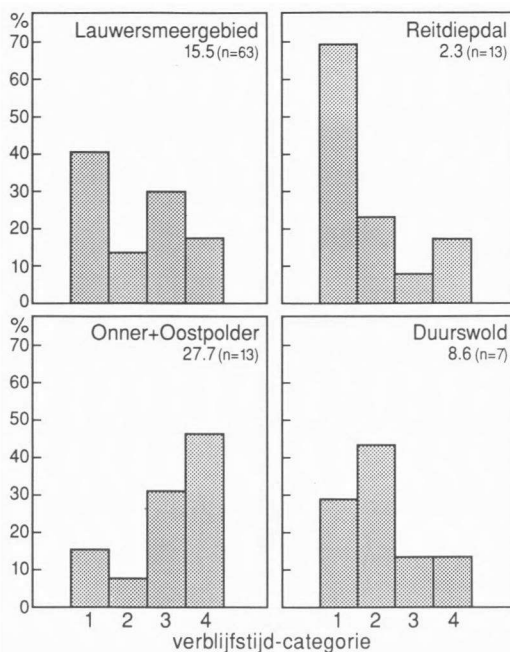
VERBLIJFSTIJD OP DE VERSCHILLENDE GRONINGER PLEISTERPLAATSEN

Met behulp van de individueel herkenbare zwanen kan men nagaan hoe lang de zwanen op de verschillende pleisterplaatsen verblijven. Figuur 3 geeft een verdeling van de verblijfstijden voor de vier belangrijkste pleisterplaatsen. Hierbij zijn vier categorieën onderscheiden: 1. één keer waargenomen, 2. verblijfstijd tussen twee en zeven dagen, 3. zeven tot 30 dagen, en 4. 31 dagen of langer. Voor elk gebied staat ook de gemiddelde verblijfstijd (in dagen) vermeld en het aantal bezoeken van gemerkte zwanen waaruit de verblijfstijd berekend is (N). We zien dat in de Onner- en Oostpolder de langste verblijfstijden zijn vastgesteld; bijna de helft van de gemerkte zwanen verbleef daar een maand of langer terwijl maar 15 procent slechts één keer werd gezien. Daarna volgen het Lauwersmeergebied (incl. de noordkust), Duurswold en tenslotte het Reitdiepdal. In dit laatste gebied is nooit een gemerkte vogel langer dan een maand vastgesteld.

WAAR GAAN DE ZWANEN UIT DE LAUWERSMEER NA DE NAJAARSPIEK HEEN?

Na november neemt het aantal Kleine Zwanen in het Lauwersmeergebied snel af. Er vindt dan wegtrek plaats naar gebieden buiten de provincie Groningen. In tabel 2 zijn de gemerkte zwanen die vóór 1 december voor het eerst in de Lauwersmeer werden waargenomen als uitgangspunt genomen en wordt per gebied de fractie van deze groep die daar is afgelezen in het aansluitende deel van het seizoen (mid-winter) gegeven.

Een aanzienlijk deel van de vogels (28 procent) wordt, nadat ze het Lauwersmeergebied hebben verlaten, niet meer in andere gebieden waargenomen. Gezien de hoge waarnemingsintensiteit in Nederland ligt het voor de hand dat deze vogels ook niet meer in Nederland verblijven maar doorgevlogen zijn naar Engeland en/of Ierland.

Figuur 3. Gemiddelde verblijfstijd van gemerkte zwanen per gebied in procenten van het totale aantal gemerkte zwanen. Voor categorieën 1-4 zie tekst.

Tabel 2. Verblijfplaatsen van de zwanen na aflezing in de Lauwersmeer.

Oostelijk IJsselmeergebied	24%
Noord-Holland	7%
Zuidwest-Nederland	7%
Engeland	5%
onbekend	28%

* Zuidwest-Friesland, Noordwest-Overijssel, Oostelijk en Zuidelijk Flevoland, polder Oosterwolde e.o. en Eemland.

DE TOEKOMST

Het ligt in de bedoeling om het aantal gemerkte Kleine Zwanen nog wat te vergroten en ons daarna te concentreren op het aflezen van de vogels. Samen met de zwanen die door Jan Beekman en anderen in het broedgebied (Petsjora-delta, Noordoost-Rusland) gemerkt zijn met blauwe halsbanden, is er een grote kans op het aantreffen van één of meer gemerkte vogels in elke groep Kleine Zwanen. Het succes

van ons onderzoek wordt bepaald door het aantal aflezingen dat we binnenkrijgen. We rekenen op de medewerking van veel Groninger vogelaars!

DANKWOORD

Een onderzoek als dit is alleen mogelijk dankzij de medewerking van veel mensen. Jan Burgers en Bart Ebbinge van het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek stelden de vangmiddelen beschikbaar en hielpen bij het verwerken van de aflezingen. De Nederlandse Ringcentrale, de Vogelwarte Helgoland en de Vogelwarte Hiddensee maakten het mogelijk dit ringprogramma uit te voeren. Een groot aantal ringaflezers hebben hun waarnemingen aan ons doorgegeven. Van Jan Beekman, Henk van Huffelen en Hans Zwaagstra is verreweg het grootste aantal aflezingen in de provincie Groningen afkomstig. Mede dankzij de grote inzet van Rob Rieder bij de vangacties is dit onderzoek opgestart. Veel verschillende mensen, met name Jan Beekman, hebben ons geholpen bij de vangacties. De provincie Groningen tenslotte verstrekke ons een subsidie. We zijn bovengaande personen en instanties veel dank verschuldigd.

LITERATUUR

- van den Brink H., J. Furda, J. van Klinken & K. van Scharenburg 1992. Vogelatlas van Groningen. Vereniging Avifauna Groningen, SOVON district, Provincie Groningen. Groningen.
- van den Bergh L.M.J. 1992. Watervogeltelling in Januari 1990. *Limos* 65: 23-27.
- Ebbinge B.S., J.B. van Blezen & H. van der Voet 1991. Estimation of annual adult survival rates of Barnacle Geese *Branta leucopsis* multiple resightings of marked individuals. *Ardea* 79: 73-112.
- Ebbinge B.S. & A.K.M. StJoseph 1992. The Brent Goose Colouring scheme: unravelling annual migratory movements from high arctic Siberia to the coast of western Europe. In: Population Limitation in Arctic-breeding Geese. Proefschrift Universiteit van Groningen, hoofdstuk 4: 93-104.
- Evans M.E. 1982. Movements of Bewick's Swans *Cygnus columbianus bewickii* marked at Slimbridge, England from 1960 to 1979. *Ardea* 70: 59-75.
- Monval J.Y. & J.Y. Pirot 1989. Results of the IWRB International Waterfowl Census 1967-1986. IWRB Special Publication No. 8: 23-28.
- SOVON 1987. Atlas van de Nederlandse vogels. SOVON, Arnhem.